

İsmail Hakkı Canbulat (1880-1926)

Asker, kaymakam, belediye başkanı, büyükelçi, milletvekili, bakan

1880 yılında İstanbul'da dünyaya gelen Canbulat'ın babası Osmanlı ordusunda görevli bir subay olan Cemal Bey olup, ailesi 1828-1829 yıllarında gerçekleşen Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra Çerkes Sürgünü ile Anadolu'ya göç etmiştir. Bu sebeple Hatko İsmail Canbulat olarak da tanınır. İlk eğitimini Nur-ı Osmaniye Cami yakınlarında bulunan İptidai Mektebi'nde aldı. Daha sonra Gülhane Askeri Rüşdiyesi'nde tahsiline devam etti. Yaklaşık bir sene sonra Soğukçeşme Askeri Rüşdiyesi'ne geçti. Askeri Rüşdiye'deki eğitimini bitirdikten sonra Kuleli Askeri İdadisi'ne giren Canbulat, 15 Mayıs 1897 tarihinde Harbiye'ye kaydını yaptırdı. Harbiye'den piyade teğmeni rütbesi ile 5 Aralık 1899 tarihinde mezun oldu. Bu okuldayken Fransızca ve Almancasını geliştirdi. Eski Şehreminlerinden Rıdvan Paşa'nın kızı Fatma Nuriye Hanım ile evlendi. Fatma Hanım da o dönemde eşi gibi aktif bir rol oynamış ve Naciye Sultan tarafından kurulan Asker Ailelerine Yardım Eden Hanımlar Cemiyeti'nin başkanlığını yürütmüştür.

Üçüncü Ordu'da göreve başladı ve dokuz ay kadar Manastır'da görev yaptıktan sonra Selanik'e gönderildi. Selanik'e geldiğinde ihtilalci ve hürriyetçi gruplarla iletişime geçti. Çoğu zaman devrimci zabıtların toplanma yeri olan Yonyo Birahanesinde camekânla bölünmüş ayrı bir kısmında **Mustafa Kemal**, Enver Bey, Talat Bey, Doktor Nazım, Cavid Bey, Mustafa Necip ile bir araya gelir ve zaman geçirirdi. Mustafa Kemal ile arkadaşlıkları oldukça eskiye dayanmaktaydı. Nitekim Canbulat cemiyetin o dönem önde gelen isimlerinden Mustafa Kemal, Kazım (Karabekir), Cavid Bey, Rauf Bey gibi önemli şahsiyetlerle yakın temas içerisinde bulunmuştur. Özellikle, Mustafa Kemal ile olan dostlukları o derece gelişmişti ki Canbulat'ın evinin anahtarının bir eşi Mustafa Kemal'de bulunurdu. Bu dostluk İstanbul'da da devam etmiş Mustafa Kemal'in Şişli'deki evinde toplanan yakın dostlarının arasında Rauf ve Ali Fethi Bey ile birlikte İsmail Canbulat Bey de yer almaktaydı. Bu grup hemen hemen her gün buluşur, konuşup dertleşirlerdi. **Falih Rıfki Atay**, "Fethi Bey ve dört arkadaşının ihtilalci bir komite kurmaya karar vererek padişahı değiştirmek ve hükümeti devirmek için azimle hareket etmek gerektiği üzerine yaptıkları bir konuşma esnasında bu dört kişiden birisi olan Canbulat'ın eğer hareket başarısızlığa uğrarsa kendisinin yedek kalmasının daha doğru olacağını söyleyerek özür dilemesi üzerine Mustafa Kemal'in *"Beyefendinin katılmayacağı bir hareket akıllıca da olmayabilir. Onun için cemiyeti hemen dağıtalım"* dediğini ifade eder ki bu durum Mustafa Kemal'in Canbulat'a duyduğu güveni göstermektedir.

İsmail Canbulat'ın Selanik'te bulunduğu yıllarda, şehir, Sultan II. Abdülhamid'e karşı faaliyette bulunan ve temel amacı

meşrutiyeti yeniden yürürlüğe koydurmak olan devrimci örgütlenmelerin yoğun olarak örgütlendiği bir merkezdi. Mustafa Kemal'in Şam'da Beşinci Ordu subayları arasında kurmuş olduğu Vatan Cemiyeti'nin Rumeli'de teşkilatlanmasını sağlamak üzere bölgeye gelmesi üzerine örgütün ilk şubesi 1906 ilkbaharında açıldı. Daha sonra Mustafa Kemal Selanik'e gelerek burada **Ömer Naci**, Hakkı Baha ve Mustafa Necip ile bir görüşme yaptı. Görüşmede, baskı rejimine karşı Şam'da bir cemiyet kurduğunu ve kendilerinin de bu cemiyete katılmalarını istediğini belirtti. Cemiyetin Selanik şubesi üyeleri arasında Hüsrev Sami Bey, Ömer Naci, Binbaşı Lütfi Bey, Doktor Mahmut Bey, Hakkı Baha Bey, **Bursalı Tahir Bey**, İsmail Mahir Bey ve Mustafa Necip bulunuyordu. Mustafa Kemal'in takibata uğradığı haberini alınca Şam'a dönmesi üzerine şube gelişemedi. Ancak Talat Bey öncülüğünde bir grup Mustafa Kemal'in bu girişiminin üzerine Beş Çınar denilen mevkide 1906 yılında Osmanlı Hürriyet Cemiyet'ini kurdular. İsmail Canbulad Osmanlı Hürriyet Cemiyetini kuran on kişiden birisidir. Osmanlı Hürriyet Cemiyet'i ni kuran on kişi yaş sırasına göre birden ona kadar numara almışlardır. Buna göre 1 numaralı üye Bursalı Mehmet Tahir Bey olurken onu, Naki Bey, Talat Bey, Mithat Şükrü, Rahmi, Ömer Naci, Kazım Nami, İsmail Canbolat, Hakkı Baha, Edip Servet Beyler izlemekteydi. Kurucuların her zaman eksiksiz toplanmaları mümkün olmadığından önemli kararların geciktirilmemesi amacı ile kurulan heyet kendisine bir idare heyeti seçti. İdare heyetinde Talat Bey, İsmail Canbulad ve Rahmi Beyler yer almaktaydı. Osmanlı Hürriyet Cemiyeti ile **İttihat ve Terakki Cemiyeti**, 27 Eylül 1907 tarihinde resmen birleşti.

İsmail Canbulad, II. Meşrutiyet'in ilanından önce Selanik Hukuk Mektebine girmiş ancak Meşrutiyet'in ilanına giden yolda çok önemli etki oluşturacak olan Nazım Bey Suikastı nedeniyle eğitimine devam edememiştir. Sultan II Abdülhamid'in Selanik'te hürriyet yanlısı zabıtların örgütlenmelerinden haberdar olması üzerine güvendiği isimlerden bu örgütlenmeler hakkında bilgi istemesi üzerine İttihat ve Terakki Cemiyeti deşifre olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Yıldız Sarayı'na cemiyet hakkında bilgi gönderenlerden birisi de Enver Bey'in eniştesi olan Selanik Merkez Kumandanı Kaymakam Nazım Bey'dir. Cemiyet hakkında topladığı bilgileri teslim etmek için İstanbul'a çağrılan Nazım Bey'in engellenmesi için düzenlenecek olan suikast planında İsmail Canbulad da yer almıştır. Plana göre İsmail Canbulad terfi işinde yaşanan bir sorunu arz etmek üzere Nazım Bey'in evine gelecek, Enver Bey huzura çok fazla kimseyi kabul etmeyen eniştesini oturma odasına indirecek ve cemiyetin fedailer grubundan Mustafa Necip de pencereden Nazım Bey'i vuracaktır. Suikast planlandığı gibi başlatılmış ancak Mustafa Necip'in attığı kurşun Nazım Bey'in ani bir hareketiyle ona isabet etmemiş fakat İsmail Canbulad yaralanmıştır. Yaralanan İsmail Canbulad ilk olarak Kışla Meydanı'nda bir arkadaşının evine götürülmüş, Talat Bey, Mithat Şükrü'ye hastanede Canbulad için bir yer ayarlamasını ve hastaneye yatırılmasını söylemiş, bunun üzerine Canbulad Memleket Hastanesi'ne nakledilmiştir. Yaralandığı için suikastla bir alakası görülmemiş İsmail Canbulad, Şemsi Paşa'nın cemiyet tarafından öldürülmesi üzerine bölgeye gönderilen Tatar Osman Paşa'nın dağa kaldırılması eyleminde de görev almıştır.

Meşrutiyet'in yeniden ilan edilmesi sürecinde aktif rol oynamış olan İsmail Canbulad 23 Temmuz 1908'den sonra İstanbul'a gelerek, Harbiye Mektebi'nde tarih dersleri verdi. "Risale-i Askeriye" adlı bir dergi çıkarttı. Hüsamettin Ertürk'e göre 31 Mart Vakası'nı bastırmak üzere Selanik'ten İstanbul'a gelen Hareket Ordusu'nda İsmail Canbulad da bulunmaktaydı. Sultan Abdülhamid'in tahttan indirilmesinden sonraki süreçte İngiltere ve Fransa'ya davet edilen ekip içerisinde yer alan Canbulad, Londra, Paris, Berlin ve Viyana'yı ziyaret etti. 21 Temmuz 1908 tarihinde yüzbaşı olan Canbulad, Ağustos 1909'da Büyükkada Kaymakamlığı'na atandı. Bu göreve atanmasından kısa bir süre sonra askerlik mesleğinden istifa etti. Trablusgarb Savaşı'nda görev alan Canbulad, 1912 yılında yapılan seçimlerde İzmit mebusu seçilerek Meclis-i Mebusan'a girdi. Ekim 1912'de hükümeti kuran Kâmil Paşa'nın İttihatçıların önde gelen isimlerine karşı izlediği politikanın bir sonucu olarak tutuklanması istenilen kişilerin içerisinde o da yer alıyordu. Kendisini

tutuklamaya gelen İnzibat Çavuşu Nizamettin Efendi'nin tavrına sinirlenen İsmail Canbulad çavuşu vurarak öldürdü. Kısa bir tutukluluk halinden sonra, önce Romanya'ya, oradan da Viyana'ya ve en son olarak da İtalya'ya gitti. Bu cinayetten dolayı giyaben yargılandı ve idam cezasına çarptırıldı. Çıkarılan bir ayla yurda dönen Canbulad, halk nezdinde "asker katili" olarak anıldığı için tekrar yurt dışına bu defa İsviçre'ye gitti.

23 Ocak 1913'te Enver Bey öncülüğünde İttihatçılar tarafından Kâmil Paşa Hükümetine karşı gerçekleştirilen Bâbiâli Baskını sonrasında Talat Paşa'nın Dâhiliye Nâzırı olması üzerine yurda döndü. Canbulad, Talat Paşa tarafından önce Beyoğlu Mutasarrıflığı'na ardından Polis Müdürlüğü'ne ve Emniyet Umûm Müdürlüğü'ne tayin edildi. İttihat ve Terakki Cemiyeti içerisinde Canbulad, Talat Paşa ekibinden idi. I. Cihan Harbi öncesinde ve başlangıcında İttihatçılar arasındaki savaşa girilip girilmemesi tartışmasında Canbulad savaşa girilmemesinden yana tavır koymuştur. 1915'de İstanbul Vali Vekilliği ve Şehremini görevine getirildi. Şehremanetindeki görevi boyunca disiplinli, yenilikçi ve çalışkan bir portre çizerek şehremanetini düzene sokmuştur. Daha sonra Dâhiliye Nezâreti Müsteşarlığı görevini yürütmeye başlayan Canbulad, bir süre Himâye-i Etfâl Cemiyeti Reisliğini de yürüttü. 1917'de Stockholm Sefareti'ne atanan İsmail Canbulad, 3 Şubat 1917'de Said Halim Paşa'nın Sadareten istifa etmesi üzerine 4 Şubat 1917'de Talat Paşa'nın kurduğu hükümette 18 Temmuz 1918 tarihinde ülkenin içerisinde bulunduğu çok zor şartlar içerisinde Dâhiliye Nazırı oldu. Enver Paşa ile aralarındaki anlaşmazlık nedeniyle Ekim 1918'de bu görevinden istifa etti. Bu dönemde Mustafa Kemal ile yakın ilişkisinin sürdüğü bilinen Canbulad hakkında, Mütareke'den hemen önce Mustafa Kemal'in, yeni kurulacak Ahmed İzzet Paşa Hükümetinde yer alması gerektiğine dair görüş bildirdiği bilinmektedir. Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti 1 Kasım 1918'de olağanüstü bir kongre tertip etti ve kongrenin reisliğine İsmail Canbulad getirildi. Cemiyetin aldığı karar doğrultusunda İttihatçı liderler 2 Kasım'da yurt dışına çıkmıştır. Aynı kongrede Reis İsmail Canbulad İttihat ve Terakki'nin tarihi misyonunu yerine getirdiği için isminin değiştirilmesini ve cemiyete yeni bir isim verilmesini teklif etmiş, yapılan müzakereler sonucunda İttihat ve Terakki Cemiyeti kendisini feshederek Teceddüt Fırkası adıyla yeni bir fırkanın kurulması kararlaştırılmıştır. Damat Ferit Paşa tarafından İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin devamı olarak kabul edilen ve 5 Mayıs 1919'da kapatılan Teceddüt Fırkası'nın yöneticileri arasında İsmail Canbulad da bulunmaktaydı. Damat Ferit Paşa Hükümeti tarafından İttihat ve Terakki yöneticilerinin tutuklanma süreci başlamış, 30 Ocak 1919'da Türk makamları tarafından tutuklanan 27 kişiden birisi olmuştu. 28 Mayıs 1919'da ise İngiliz yetkililere teslim edilmiştir ve diğer İttihatçılarla birlikte Malta'ya sürülmüştür. İngiliz raporlarında Canbulad'ın suçu "Eski İçişleri Bakanı olarak asayiş bozmak, Ermenilerin sürülmesi meselesindeki suç ortaklığı, İstanbul katliamlarını organize eden örgütte Talat Paşa'nın başlıca yardımcısı olmak" şeklinde geçiyordu. İngiliz Amiral Webb Malta'ya sürülecek 59 kişilik listeyi hazırladığında, bu listeyi General Milne'ye vermeden önce bir seçme daha yapmış, 19 kişinin isimlerinin yanına bir yıldız koymuştu. Bu işaret en tehlikeli olanlar anlamını taşıyordu. Canbulad, 28 Mayıs günü Malta'ya gönderilen 41 kişiden biriydi. Salvatore Kalesi'ne hapsedilmiş, "B" sınıfı suçlular arasına alınmıştı. Malta'daki numarası 2692'ydi.

Malta sürgünlerinden olan Ahmet Emin (Yalman), İsmail Canbulad'ın tamamen inzivaya çekilmiş olduğunu, odasından pek nadir çıktığını, kendine ait alanda sebze ve çiçek yetiştirdiğini, kurtuluşundan sonraki planının ziraat yapmak olduğunu belirterek onun küskünlüğünün nedenini; "Kanundan başka ölçü tanımayarak memlekete hizmet ettim. Harp zamanında bu hizmetim herkes tarafından beğenildi. Ancak Mütareke'den sonra haksız hücumlara uğradım. Bu nedenle çok üzgünüm" şeklinde açıkladığını ifade etmektedir. Bekir Sami Bey'in girişimleri neticesinde İsmail Canbulad'ın da dâhil olduğu 33 kişi 30 Mayıs 1921 günü İtalya'nın Toronto Limanına götürülerek serbest bırakılmışlardır. İsmail Canbulad esaretten kurtulduktan sonra Anadolu'ya dönmedi. Bir müddet İtalya'da Fiuggi'de

ikamet etti. 1922'de yurda dönen Canbulat İstanbul'da ve kısa bir süre de Samsun'da kalarak ticaret ile uğraştı. 1923 tarihinde yapılan II. Dönem seçimlerinde TBMM'ye İstanbul mebusu olarak girdi. 1924 sonbaharında Kazım Karabekir başkanlığında bir grup milletvekili Cumhuriyet Halk Fırkasından istifa ederek yeni bir parti kurmak için harekete geçtiler. CHF'den istifa eden isimler arasında İsmail Canbulad da bulunmaktaydı. Cumhuriyet tarihinin ilk muhalefet fırkası olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, 17 Kasım 1924'de kuruldu. **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**'nın Genel Başkanı **Kazım Karabekir**, Genel Başkan Yardımcıları **Dr. Adnan** ve **Rauf Bey**, Genel Sekreter ise **Ali Fuat** idi. Muhtar Bey, İsmail Canbulad, Halis Turgut, Şükrü Bey, Necati Bey, Faik Bey ve Rüştü Paşa da yönetim kurulu üyeleri olarak yeni muhalefet partisinde yer almışlardı. Fırkanın Doğu Anadolu'da çıkan Şeyh Said Ayaklanmasıyla bağı kurularak kapatılması üzerine bağımsız milletvekili olan Canbulad, Mustafa Kemal'e İzmir'de düzenlenmesi planlanan suikast girişiminden sorumlu tutularak aralarında Kara Kemal, Cavid Bey, Halis Turgut, Şükrü Bey, Nail Bey, Hilmi Bey ve Abdulkadir Beylerle birlikte gözaltına alınmıştır. İstiklal Mahkemesi üyeleri eski İttihatçıların Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası adı altında örgütlenerek emellerini gerçekleştirme amacı güttüklerini ve **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası** Nizamnamesi'nin İsmail Canbulad, Kara Kemal ve Şükrü Bey gibi İttihatçılar tarafından kaleme alınmasının bunun en açık göstergesi olduğunu ileri sürdüler. İstanbul'da gözaltına alınan tutuklular ayrı ayrı koşullara koyuldu. 25 Haziran 1926'da **Gülcehal Vapuru** ile suikast davasının görüleceği İzmir'e gönderildiler. İsmail Canbulad 12 Temmuz 1926'da son savunmasını vermiş ve 13 Temmuz'u 14 Temmuz'a bağlayan gece İzmir'de idam edilmiştir.

Mehmet Salih ERKEK

KAYNAKÇA

BARDAKÇI, Murat, **İttihatçı'nın Sandığı**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014.

BLEDA, Mithat Şükrü, **İmparatorluğun Çöküşü**, Destek Yayınevi, İstanbul 2010.

DURU, Kazım Nami, **İttihat ve Terakki Hatıralarım**, Sucuoğlu Matbaası, İstanbul 1957.

ERGİN, Osman Nuri, **İstanbul Şehreminleri (Büyükşehir Belediye Başkanları) 1855- 1928**, (Haz.: Ahmed Nezih Galitekin), İşaret Yayınları, İstanbul 2007.

ÖZTÜRK, Kazım, **Türk Parlamento Tarihi 1923-1927**, C. III, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, Ankara 1995.

Rauf Orbay'ın Hatıraları (1914-1945), (Haz.: Osman Selim Kocahanoğlu), Temel Yayınları, İstanbul 2005.

TBMM Albümü (1920-1950), C. I, TBMM Basın Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayın No: I, Ankara 2010.

TUNAŞAR, Seyhun, **Gizemli Bir Devrimci: İsmail Canpolat**, Piramit Yayıncılık, İstanbul 2004.

YEGHİAYAN, Vartkes, **Malta Belgeleri İngiltere Dışişleri Bakanlığı Türk Savaş Suçluları Dosyası**, Belge Yayınları, İstanbul 2007.

ZÜRCHER, Eric Jan, **Millî Mücadelede İttihatçılık**, (Çev.: Nüzhet Salihoğlu), İletişim Yayınları, İstanbul 2011.

22/07/2024 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ismail-hakki-canbulat-1880-1926/?pdf=3578> adresinden erişilmiştir

